

Prawa dzieci do wyrażania własnych poglądów a prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami – uwarunkowania prawnomiędzynarodowe

Children's rights to express their views and parents' rights to raise their children
in conformity with their own convictions – international legal conditions

Права детей на выражение собственных взглядов в сравнении с правами
родителей на воспитание детей в соответствии с их собственными убеждениями –
международно-правовые обоснования

Права дітей на вираження власних поглядів і право батьків виховувати дітей
відповідно до своїх переконань – міжнародно-правові умови

EWELENA CAŁA-WACINKIEWICZ

Dr hab., prof. Uniwersytetu Szczecińskiego

e-mail: ewelina.cala-wacinkiewicz@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5439-4653>

AGATA SZWED

Mgr, Uniwersytet Szczeciński

e-mail: agata.szwed@usz.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-3836-3646>

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza relacji między prawem dzieci do wyrażania własnych poglądów a prawem rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami z perspektywy prawnomiędzynarodowej. Dokonano w nim interpretacji tekstów międzynarodowych z zakresu międzynarodowego prawa praw człowieka, bowiem oba zawarte w tytule prawa stanowią immanentną część katalogu podstawowych praw człowieka. Podjęte badania pozwolą określić prawdziwość hipotezy badawczej, zgodnie z którą wyznaczenie relacji między dwoma tytułowymi prawami ma każdorazowo charakter zindywidualizowany i uznaniowy oraz jest raczej konsekwencją czynników społecznych aniżeli prawnych, przy uwzględnieniu gwarancji wynikających z aktów prawno-człowieczych.

Słowa kluczowe: prawa dziecka, prawo do własnych poglądów, prawo rodziców do wychowywania dzieci, prawa człowieka

Summary: The aim of this paper is to analyze the relationship between the right of children to express their own views and the right of parents to raise their children in accordance with their own convictions from an international legal perspective. The analysis and interpretation of international texts in the field of international human rights law will enable the realisation of the aim of the paper, as both rights included in the title constitute an immutable part of the catalogue of fundamental human rights. The research carried out will make it possible to determine the truthfulness of the research hypothesis, according to which the determination of the relation between the two title rights is in each case of an individualised and discretionary character and results from social rather than legal factors, taking into consideration the guarantees resulting from legal and human rights acts.

Key words: children's rights, right to one's own opinion, parents' right to bring up their children, human rights

Резюме: Цель данной статьи – проанализировать взаимосвязь между правами детей на выражение собственных взглядов и правами родителей на воспитание детей в соответствии с их собственными убеждениями с международно-правовой точки зрения. В ней интерпретируются международные тексты в области международного права прав человека, поскольку оба анализируемые права, являются имманентной частью каталога основных прав человека. Проведенное исследование позволит определить истинность гипотезы исследования, согласно которой определение соотношения между двумя вынесенными в заглавие правами, в каждом случае носит индивидуализированный и дискреционный характер и является скорее следствием социальных, чем правовых факторов, с учетом гарантий, вытекающих из законодательных и правозащитных актов.

Ключевые слова: права ребенка, право на собственное мнение, право родителей на воспитание детей, права человека

Резюме: Метою статті є аналіз співвідношення між правом дітей на висловлення власних поглядів і правом батьків виховувати дітей відповідно до своїх переконань з міжнародно-правової точки зору. В статті інтерпретовано міжнародні тексти в галузі міжнародного права прав людини, оскільки обидва права, які розглядаються, є невід'ємною частиною каталогу основних прав людини. Проведене дослідження дозволить визначити істинність гіпотези дослідження, згідно з якою визначення співвідношення між двома титульними правами кожного разу є індивідуалізованим та дискреційним і є наслідком більше соціальних, а не юридичних факторів, з урахуванням гарантій, що передбачається правовими актами з прав людини.

Ключові слова: права дитини, право на власні погляди, право батьків на виховання дітей, права людини

Wstęp

Ksiądz prof. dr hab. Henryk Misztal wśród licznych problemów badawczych, które uczynił przedmiotem swojego naukowego poznania¹, za szczególnie doniosłe uznawał te z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, odnosząc je do skomplikowanej materii prawno-człowieczej. W pogłębionej warstwie swoich analiz dostrzegał wagę nie tylko praw człowieka jako takich, ale nade wszystko zgłębiał rudymentalne kategorie normatywne, sytuując w ich centrum wolność i jej podporządkowując poszczególne kategorie szczegółowe. Zakresem przedmiotowym swoich konstatacji Ksiądz Profesor obejmował przede wszystkim prawo polskie, ale w Jego bogatym dorobku znaleźć można także odniesienia do prawa międzynarodowego. To ostatnie stanowi wystarczający asumpt ku temu, by w tekście poświęconym pamięci Księ-

¹ H. Misztal, *Prawa rodziny w zakresie wychowania dzieci*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno-Sandomierz 2000, s. 13–31; H. Misztal, *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 2000, t. 1, s. 5–20; H. Misztal, *Prawo rodziców do wychowania dzieci*, w: *Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanowskiego*, red. H. Cioch, A. Dębiński, J. Chaciński, Lublin 2003, s. 555–571; H. Misztal, *Prawo rodziców do wychowania dzieci według własnych przekonań*, *Teka Komisji Prawniczej* 2009, t. 2, s. 64–75; H. Misztal, *Wolność rodziców do wychowania religijnego i moralnego dzieci zgodnie z ich przekonaniami*, *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 2012, nr 4 (21), s. 6–13.

dza Profesora podjąć próbę nakreślenia relacji między prawem dzieci do wyrażania własnych poglądów a prawem rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, badania osadzając w prawnomiędzynarodowej perspektywie. Jest to tym bardziej uprawnione, że tytułowe prawa stanowią immanentną część podstawowych praw człowieka. Realizacja tak sformułowanego celu badawczego ukaże, czy między wskazanymi kategoriami – na gruncie normatywnym – zachodzi sprzeczność, czy też wręcz przeciwnie, takie zestawienie przedmiotowych praw stanowi naturalną konsekwencję przyjętego statusu praw dziecka, praw ujmowanych jako szczególna kategoria praw człowieka. Uszczegóławiając, na czym polega zatem – z jednej strony – istota prawa dzieci do wyrażania własnych poglądów, z drugiej zaś – prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami? W jaki sposób prawa te są gwarantowane przez prawo międzynarodowe oraz czy regulacje prawno-człowiecze wyznaczają między nimi granice?

Powyższe pytania badawcze muszą zostać wsparte dwiema hipotezami, które w toku analiz – poprzez ich confirmację bądź falsyfikację – ukierunkują rozważania. Czy – w świetle powyższego – zasadna jest konstatacja, że tytułowe prawa współlistnieją i uzupełniają się w systemie prawa, a w przypadku konfliktu między nimi prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami nie jest ujmowane jako prawo absolutne. I czy nie jest tak, że wyznaczenie relacji między tytułowymi prawami ma w pewnym stopniu każdorazowo zindywidualizowany i uznaniowy charakter, stanowiący pochodną społecznych uwarunkowań owych praw, objętych gwarancjami płynącymi z ochrony praw człowieka.

W opracowaniu wykorzystana zostanie metoda badań dogmatycznych (badanie obowiązującego prawa – analiza aktów prawnomiędzynarodowych, obowiązujących w powyżej nakreślonym obszarze) i metoda badań prawnooporównawczych (wykazanie podobieństw i różnic w regulacjach prawnych w zakresie omawianej problematyki).

1. Prawo do wyrażania własnych poglądów

Prawo do posiadania i wyrażania własnych poglądów zaliczane jest do pierwszej generacji praw człowieka, będąc w swej istocie jednym z podstawowych praw osobistych. Wpisuje się ono *in extenso* w formułowane w regulacjach prawno-człowieczych gwarancje wolności słowa oraz wolności myśli, sumienia i wyznania², które posta-

² Formułowane w tekstach międzynarodowych także jako wolność myśli, sumienia i religii czy wolność wypowiedzi.

nowieniami aktów prawa międzynarodowego gwarantowane są „każdemu”³ – czyli zarówno dzieciom⁴, jak i rodzicom⁵. Normatywne umocowanie wskazanych wolności jest dość silne i odnaleźć je można w art. 18 i 19 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r.⁶, art. 18 i 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, podpisanego w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.⁷ oraz w art. 9 i 10 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, podpisanej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.⁸, a także w art. 10 i 11 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, przyjętej w jej pierwotnym brzmieniu dnia 7 grudnia 2000 r.⁹ Zaznaczyć jednak trzeba, że opisywane prawo nie ma absolutnego charakteru, podlegając ograniczeniom podyktowanym m.in. ochroną bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego, zdrowia i moralności publicznej oraz praw i wolności innych osób¹⁰. Nakłada się przy tym na władze państwowe obowiązek wprowadzenia ograniczeń w przedmiotowym zakresie jedynie w formie ustawowej oraz w sytuacji, kiedy jest to konieczne bądź niezbędne.

Powyższe uprawnienia do stwierdzenia, że dzieciom z racji ich statusu przysługują nie tylko prawa przynależne każdemu (wszystkim ludziom), ale także są one podmiotem praw im tylko dedykowanych, poprzez które przynależna dzieciom ochrona prawna zostaje dodatkowo wzmocniona. Owo wzmocnienie w zakresie prawa do wyrażania własnych poglądów wyinterpretować można z art. 24 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹¹ oraz – co warto podkreślić – z art. 12, 13 i 14 Konwencji o prawach dziecka przyjętej dnia 20 listopada 1989 r.¹² Przedmiotowe przepisy zarówno potwierdzają, że kategorii wyrażania opinii przez dzieci

³ Por. art. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

⁴ W niniejszej pracy pojęcie dziecka będzie stosowane do wszystkich osób, które nie ukończyły 18. roku życia, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletniość – zgodnie z art. 1 Konwencji o prawach dziecka.

⁵ Pod pojęciem tym Autorzy artykułu mają na myśli nie tylko rodziców biologicznych, lecz także rodziców adopcyjnych, opiekunów prawnych oraz inne osoby prawnie odpowiedzialne za dziecko.

⁶ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217/III A przyjęta i proklamowana w dniu 10 grudnia 1948 r.

⁷ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁸ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

⁹ Dz. Urz. UE C 83 z 30.03.2010, s. 389–403.

¹⁰ Por. art. 29 ust. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 18 ust. 3 i art. 19 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 10 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, art. 13 ust. 2 i art. 14 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka.

¹¹ Art. 24 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej: „Dzieci mają prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest konieczna dla ich dobra. Mogą one swobodnie wyrażać swoje poglądy. Poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości”.

¹² Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

nadano normatywny charakter, a ponadto, że ich prawo w tym zakresie *expressis verbis* wynika z regulacji prawnych, zgodnie z którymi poglądy dziecka brane są pod uwagę we wszystkich sprawach jego dotyczących, stosownie do jego wieku i stopnia dojrzałości. Wyrazem przewidzianej na gruncie normatywnym gwarancji jest chociażby zapewnienie możliwości wypowiadania się w każdym postępowaniu sądowym, zgodnie z przepisami prawa wewnętrznego. Znaczenia wskazanych regulacji prawnych nie sposób przecenić nie tylko w warstwie normatywnej, na co wskazano, ale nade wszystko w warstwie społecznej, odnoszącej się do budowania tożsamości dzieci i rozwijania ich umiejętności samodecydowania, a także kształtowania postawy wzrastania w przeświadczeniu o przysługujących prawach i obowiązkach.

2. Prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem

Truizmem jest twierdzenie, że podstawowym środowiskiem kształtowania postaw i rozwoju osobowości jest rodzina. W art. 12 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka podkreśla się, że nie wolno ingerować samowolnie w czyjekolwiek życie prywatne, rodzinne, domowe¹³, a w art. 16 ust. 3 tegoż aktu, że rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa¹⁴. Dzieci mają zatem nie tylko prawo do wychowywania się w rodzinie¹⁵, ale nade wszystko – na co zwraca się uwagę w preambule Konwencji o prawach dziecka – „dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia”. Oznacza to, że każdy z rodziców ma nie tylko moralny, ale i normatywny obowiązek z jednej strony zapewnienia dziecku odpowiedniego dobra i zaspokajania jego potrzeb, z drugiej zaś ponoszenia wspólnej odpowiedzialności za wychowanie i rozwój dziecka¹⁶. Wychowanie dziecka pozostaje zatem nie tylko prawem, ale nade wszystko obowiązkiem rodziców, wyrażonym normatywnie na

¹³ Por. art. 17 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

¹⁴ Por. art. 23 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 10 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, preambuła Konwencji o prawach dziecka.

¹⁵ Por. art. 24 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych: „Każde dziecko [...] ma prawo do środków ochrony, jakich wymaga status małoletniego, ze strony rodziny, społeczeństwa i Państwa”.

¹⁶ Por. art. 18 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka.

gruncie obowiązujących aktów prawnych, w tym tych prawno-człowieczych. Odpowiedzialność państwa w tym zakresie ma zatem jedynie charakter subsydiarny i występuje wtedy, kiedy rodzice nie żyją albo nieprawidłowo wypełniają swoje obowiązki¹⁷, a zatem w sytuacjach, których istota uzasadnia ingerencję instytucji państwa w tę sferę.

Ukazanie istoty analizowanego prawa wymaga doprecyzowania znaczenia pojęcia wychowania, które musi być rozumiane jako „świadomie organizowana działalność społeczna, oparta na stosunku wychowawczym między wychowankiem a wychowawcą, której celem jest wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości wychowanka. Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętnością oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywacyjną, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia. Proces wychowania uwarunkowany jest wieloma czynnikami. Wiąże się przede wszystkim ze zrozumieniem przez jednostkę określonych norm społeczno-moralnych oraz nadaniem tym normom [...] znaczenia osobistego”¹⁸. Biorąc za podstawę przytoczony sposób rozumienia pojęcia wychowania, wskazać warto, że prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami obejmuje pewien zespół praw, do którego zaliczyć można prawo do przekazywania własnych wartości (światopoglądowych, filozoficznych, moralnych itp.), prawo do wyboru szkoły i sposobu nauczania, prawo do wyboru ochrony zdrowia i zabezpieczenia praw socjalnych, prawo do organizacji życia religijnego. Oznacza to, że tytułowe prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami stanowi pewien konglomerat praw, będąc w tym ujęciu zbiorczą kategorią normatywną. Takie stanowisko daje się wyinterpretować z postanowienia art. 26 ust. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁹, art. 5 ust. 1 pkt b Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzonej w Paryżu dnia 15 grudnia 1960 r.²⁰, a także art. 18

¹⁷ Por. art. 19 Konwencji o prawach dziecka. Zob. S.L. Stadniczeńko, *Prawo dziecka do wychowania w rodzinie*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015, s. 87–88; T. Smyczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, Państwo i Prawo 1997, z. 11–12, s. 190.

¹⁸ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007, s. 445.

¹⁹ Art. 26 ust. 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „Rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które ma być dane ich dzieciom”.

²⁰ Dz. U. z 1964 r. Nr 40, poz. 268. Art. 5 ust. 1 pkt b: „Rodzice i w odpowiednich przypadkach prawni opiekunowie powinni mieć możliwość, po pierwsze – w granicach zakreślonych ustawodawstwem każdego państwa – swobodnego posyłania swoich dzieci nie do państwowych, lecz do innych zakładów nauczania, odpowiadających minimalnym wymaganiom ustalonym lub zatwierdzonym przez właściwe organy oświatowe, i po drugie – zapewnienie religijnego i moralnego wychowania dzieci

ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²¹ czy art. 13 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, podpisanego w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.²² oraz art. 2 Protokołu nr 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i art. 5 Konwencji o prawach dziecka. Korzystanie z prawa do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi poglądami nie może stać – mimo swojego charakteru – w sprzeczności z postanowieniami i celami innych aktów prawno-człowieczych. W tym zakresie ma ono nadrzędny charakter, wyznaczając pewną pożądaną relację w kontekście ewentualnego konfliktu między obowiązującymi przepisami.

Warto w tym miejscu zauważyć, że o ile wychowanie dzieci stanowi zarówno prawo, jak i obowiązek rodziców, to wychowanie dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami jest jedynie uprawnieniem, nie zaś obowiązkiem, co zdecydowanie osłabia status wskazanego prawa na gruncie praw człowieka. Rodzice muszą bowiem zapewnić ogólnie pojmowane dobro i rozwój dziecka, ale mogą je wychowywać w sposób nie zawsze spójny ze swoimi przekonaniemami – szczególnie jeśli są oni przykładowo wyznawcami różnych religii czy poglądów politycznych²³. Jak słusznie podkreśla A. Jakuszewicz, uprawnienia wychowawcze rodziców nie mają charakteru absolutnego²⁴. W przypadku niezgodności przekonań rodziców z prawem wewnętrznym oraz uzewnętrzniania ich w sposób sprzeczny z prawem (np. propagowanie w Polsce programów partii totalitarnych)²⁵, władze publiczne mają obowiązek podejmowania środków, zmierzających do ograniczenia wpływu rodziców

zgodnie z ich osobistymi przekonaniemami; nikomu indywidualnie ani żadnej grupie osób jako całości nie należy narzucać religijnego wychowania, niezgodnego z ich przekonaniemami”.

²¹ Art. 18 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych: „Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniemami”.

²² Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169. Art. 13 ust. 3: „Państwa Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach opiekunów prawnych, wyboru dla swych dzieci szkół innych niż szkoły założone przez władze publiczne, ale odpowiadających minimalnym wymaganiom w zakresie nauczania, jakie mogą być ustalone lub zatwierdzone przez Państwo, jak również zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego, zgodnie z własnymi przekonaniemami”.

²³ Por. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka*, Luksemburg 2019, s. 40–41, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_POL.pdf [dostęp: 5.01.2022 r.].

²⁴ A. Jakuszewicz, *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami a wolność sumienia i religii dzieci w Konstytucji RP oraz w Konwencji o prawach dziecka*, Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania 2013, t. 3, s. 121.

²⁵ Por. art. 13 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

na kształtowanie przekonań dziecka²⁶, co stanowi najbardziej jaskrawy przejaw formalnej możliwości ograniczenia omawianego prawa.

3. Relacje między tytułowymi prawami

Obowiązek respektowania prawa dzieci do wyrażania własnych poglądów (tj. ich wolności słowa, myśli, sumienia i wyznania) nie w każdej sytuacji będzie stał w sprzeczności z prawem rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Z jednej strony ukierunkowanie rozwoju dziecka, z drugiej zaś zbieżność poglądów dziecka z poglądami rodziców w korzystaniu z wyżej wymienionego prawa, wyklucza ewentualne sytuacje konfliktowe w zakresie tytułowych praw. Niemniej w praktyce ustalenie relacji między nimi może być nie tylko problematyczne, ale nade wszystko konfliktogenne, jeśli zbieżność tych poglądów nie występuje. Problem ten nie tylko nie daje się rozstrzygnąć na gruncie *stricte* prawnym, ale także w szeroko podjętym dyskursie społeczno-politycznym budzi kontrowersje i rozbieżności w ocenie, dotyczącej chociażby granicy prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Dlatego też można stwierdzić, że problem ten jest dość silnie zakotwiczony w sferze *stricte* aksjologicznej, dotycząc wartości wyznawanych przez każdego z nas. W tym ujęciu, na gruncie normatywnym nie sposób wyznaczyć granic realizacji wskazanego prawa rodziców czy zdefiniować owo prawo, dając egzemplifikację konkretnych zachowań, chociażby ze względu na indywidualnie posiadane poglądy. Czy międzynarodowe prawo praw człowieka jest zatem w stanie wyznaczyć relacje między dwoma tytułowymi prawami?

Przed wszystkim należy zauważyć, że korzystanie z prawa wolności słowa, myśli, sumienia czy wyznania jest gwarantowane na mocy aktów międzynarodowego prawa praw człowieka w formie ogólnego zakazu dyskryminacji – także ze względu na wiek²⁷. Niemniej jednak, mimo że dzieci posiadają prawo do wyrażania własnych

²⁶ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 300; cyt. za: A. Jakuszewicz, *Prawo rodziców...*

²⁷ Przesłanka wieku nie jest często wpisana *expressis verbis* w aktach prawno-człowieczych, ale kwalifikuje się do „innych przyczyn” wykluczających jakąkolwiek dyskryminację przy korzystaniu z praw i wolności. Zob. art. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 2 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Ekonomicznych, art. 14 i art. 1 Protokołu nr 14 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, art. 21 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, art. 2 Konwencji o prawach dziecka.

poglądów, to branie tych poglądów pod uwagę przez rodziców oraz władze państwowe zostało na gruncie art. 24 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz art. 12 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka ograniczone w postaci wprowadzenia nieodokreślonej klauzuli: „stosownie do wieku i stopnia dojrzałości dziecka”. Klauzula ta stanowi zatem z jednej strony ograniczenie prawa do wyrażania przez dzieci własnych poglądów, z drugiej zaś ograniczenie prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Rodzice muszą bowiem brać pod uwagę zdanie dziecka, stosowanie do jego wieku i stopnia dojrzałości, jakkolwiek to ostatnie rozumieć. Za P. Winczorkiem można przyjąć, że celem przepisu nakładającego na rodziców obowiązek uwzględniania stopnia dojrzałości dzieci oraz ich wolności sumienia i wyznania jest zapewnienie im ochrony przed presją nakierowaną na przyjęcie przez nie określonych poglądów wyznawanych przez rodziców, których nie podzielają²⁸. Nie stanowi to chyba jednak wystarczającej – pełnej – prawnej możliwości zabezpieczenia praw dziecka jako takich, ale na gruncie normatywnym wydaje się jedynym możliwym rozwiązaniem legislacyjnym, pozostawiającym margines uznaniowości niezbędny w warstwie stosowania przepisów prawa.

Przywoływane w niniejszym opracowaniu akty prawnomiędzynarodowe nie zawierają wskazówek interpretacyjnych, w jaki sposób wyznaczyć stopień dojrzałości dziecka. Nie przyjęto także definicji legalnej tegoż pojęcia, stąd jedyną możliwością jakiegokolwiek doprecyzowania jego znaczenia jest sięgnięcie na grunt przepisów prawa krajowego, określających pełnoletniość bądź zdolność do czynności prawnych (np. w Polsce do tych ustanawiających ograniczoną [13 lat] i pełną [18 lat] zdolność do czynności prawnych)²⁹. Należy mieć jednak świadomość, że o ile „zabieg” ten znajdzie zastosowanie względem prawa do wyrażania własnych opinii politycznych i korzystania z praw wyborczych, to nie znajdzie zastosowania względem prawa do wyrażania poglądów religijnych (prawo katolickie dopuszcza udzielenie sakramentu bierzmowania osobom niepełnoletnim³⁰, w Polsce 16-latkom). Pod uwagę należy wziąć zatem nietrudno zauważalną właściwość, że świadomość dziecka co do formułowania i wyrażania własnych poglądów wzrasta wraz z jego wiekiem – można więc mówić o większej odpowiedzialności rodziców za postawy dzieci względem tych najmłodszych, a mniejszej względem nastolatków. Wobec

²⁸ P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2002, s. 67; cyt. za: A. Jakuszczyk, *Prawo rodziców...*, s. 123. Autor odwołuje się do Konstytucji RP, ale można ten pogląd przenieść na grunt przywoływanych w artykule regulacji prawnomiędzynarodowych.

²⁹ Art. 11 i art. 15 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93.

³⁰ Sakrament nazywany także sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983 r.), AAS 75(1983), pars II, s. 1–317. *Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu*, Poznań 1984, kan. 889–891.

tego, wraz z postępującym procesem dorastania, dziecko powinno coraz bardziej świadomie decydować o swoich poglądach (np. religijnych), a rola rodziców powinna stopniowo się zmniejszać³¹.

Także w orzecznictwie sądów międzynarodowych trudno doszukiwać się wskazania istoty tytułowych praw, jak również wyznaczenia między nimi jednoznacznych granic i ich wzajemnego oddziaływania. I choć Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) wielokrotnie rozpatrywał sprawy, w których odnosił się do nich³², przede wszystkim w sprawach na gruncie art. 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (tj. prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego), odnosząc prawo dzieci do wyrażania własnych poglądów wobec utrzymania więzi i kontaktów z rodzicami, to we wskazanym orzecznictwie brak jest wskazówek interpretacyjnych umożliwiających odtworzenie istoty analizowanych praw i relacji między nimi. Podejmując próbę wyznaczenia relacji między – symplifikując – prawami rodziców a prawami dzieci, warto odnieść się do wyroku z dnia 3 grudnia 2015 r. w sprawie M. i M. przeciwko Chorwacji³³. Trybunał rozstrzygał w nim o konflikcie między prawem do osobistej autonomii rodziców a dzieci. Uznał, że prawo to „w przypadku dorosłych oznacza prawo do wyboru sposobu prowadzenia własnego życia, pod warunkiem, że nie narusza to w sposób niezasadny praw i wolności innych – ma inny zakres niż w przypadku dzieci. Dzieciom brakuje pełnej autonomii dorosłych, ale są one niemniej jednak podmiotem praw [...]. Ta ograniczona autonomia w przypadku dzieci, która stopniowo wzrasta wraz ze zmieniającą się dojrzałością, jest wykonywana przez ich prawo do konsultacji i wysłuchania”. Trybunał potwierdza zatem, że dzieci są samoistnym podmiotem stosunków prawnych, ale ich zdolność do decydowania o sobie (*a posteriori* – korzystanie z prawa do wyrażania własnych poglądów) jest ograniczona. Powinna ona wzrastać wraz z wiekiem osoby niepełnoletniej, co sąd ten potwierdził również w wyroku z dnia 25 stycznia 2011 r. w sprawie Płaza przeciwko Polsce. Trybunał konstatawał w nim, że „w odniesieniu do bardzo młodych dzieci to przede wszystkim sądy, w świetle dostępnych im dowodów, dokonują obiektywnej oceny, czy kontakty dziecka z rodzicem powinny być popierane i utrzymywane, czy też nie.

³¹ A. Łopatka, *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii*, Warszawa 1995, s. 24.

³² Zob. wyroki ETPC: z dnia 8 lipca 2003 r. w sprawie Sahin v. Niemcy, skarga nr 30943/96; z dnia 25 stycznia 2000 r. w sprawie Ignaccolo-Zenide v. Rumunia, skarga nr 31679/96 i opinia odrębna sędziego R. Maruste, w której podkreśla on, że gdy interesy rodziców są sprzeczne, poglądy i preferencje dzieci muszą być odpowiednio wysłuchane i wzięte pod uwagę w postępowaniu i przy podejmowaniu decyzji ich dotyczących; z dnia 4 stycznia 2013 r. w sprawie Harroudj v. Francja, skarga nr 43631/09; Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego...*, s. 77–97, 253–258 i przywołane tam orzecznictwo.

³³ Skarga nr 10161/13, pkt 171.

Jednakże, wraz z upływem czasu, w miarę dojrzewania dzieci i kształtowania się u nich zdolności formułowania swoich własnych opinii na temat kontaktów z rodzicami, sądy powinny przywiązywać należytą wagę również do poglądów i odczuć dzieci oraz do ich prawa do poszanowania dla ich życia osobistego³⁴.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) posiada bardzo niewielki dorobek orzeczeń w sprawach dotyczących dzieci, które to rozstrzygał głównie w drodze odpowiedzi na pytania prejudycjalne z obszaru polityki migracyjnej bądź odwołań do przepisów Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, odnoszących się do praw dzieci. W żaden sposób nie zdefiniował jednak tytułowych praw, potwierdzając jedynie, że obowiązkiem państw jest zapewnienie procedur i warunków prawnych, pozwalających dziecku na swobodne wyrażenie jego poglądów, które w ewentualnym postępowaniu sądowym będą brane pod uwagę w stopniu odpowiadającym wiekowi i dojrzałości dziecka³⁵.

Judykatura ETPC i TSUE nie ukazuje zatem – zgodnie z powyższym – istoty prawa dzieci do wyrażania własnych poglądów, ani też prawa rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Sądy międzynarodowe, posługując się jedynie tymi kategoriami, nie definiują ich, pozostawiając szeroki margines interpretacji zarówno rodzicom, jak i organom państwowym. Stoją jednak na straży gwarancji proceduralnych, zawartych w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności czy Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej (oraz pośrednio – Konwencji o prawach dziecka), przede wszystkim w aspekcie prawa dzieci do bycia wysłuchanymi, stosownie do ich wieku i dojrzałości.

Jeżeli zatem obowiązujące przepisy prawne nie dają wskazówek interpretacyjnych, w jaki sposób wyważyć uprawnienia wychowawcze rodziców oraz prawo do wyrażania (i respektowania) poglądów dziecka, to pozostaje przyjąć, że czynność ta wynika z władzy rodzicielskiej i pozostaje w gestii rodziców (o ile nie stoi w sprzeczności z prawem krajowym i międzynarodowym) oraz ma charakter wysoce zindywidualizowany. Zakres praw dziecka powinien być stale rozszerzany wraz z jego rozwojem oraz wzrostem jego zdolności do samodzielnego korzystania z własnych praw³⁶. Ostatecznie o rozwiązaniu konfliktu między prawem dzieci do wyrażania własnych poglądów a prawem rodziców do wychowywania dzieci

³⁴ Skarga nr 18830/07, pkt 71.

³⁵ Zob. wyroki TSUE: z dnia 7 grudnia 2010 r. w sprawie Joseba Andoni Aguirre Zarraga v. Simone Pelz, C-491/10 PPU (wraz z opinią Rzecznika Generalnego Yves'a Bota); z dnia 11 lipca 2008 r. w sprawie Inga Rinau (pytanie prejudycjalne), C-195/08 PPU; Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego...*, s. 30–31, 251–253 i przywołane tam orzecznictwo.

³⁶ Por. A. Jakusiewicz, *Prawo rodziców...*, s. 116.

zgodnie z własnymi przekonaniemmi decydują więc bardziej czynniki społeczne aniżeli prawne³⁷. Trudno zatem – nawet formułując wnioski *de lege ferenda* – postulować o to, by regulacje prawne z zakresu prawa krajowego, jak i międzynarodowego dawały normatywną podstawę rozstrzygania ewentualnych konfliktów, mogących powstawać w codziennym życiu.

Co bardzo istotne, mimo że prawo pozostawia rodzicom szeroki margines swobody w zakresie wyznaczania relacji między obydwoma tytułowymi prawami, to dokonywać się to powinno każdorazowo przy uwzględnieniu najlepszego interesu dziecka. Obejmuje on szeroko pojęty dobrobyt dziecka i zależy od wielu okoliczności, takich jak wiek, poziom dojrzałości, wsparcie rodziców czy indywidualne doświadczenia³⁸. Gwarancje takiego stanowiska odnaleźć można w art. 24 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej i art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka. Przychyła się ku temu także bogate orzecznictwo ETPC³⁹ oraz TSUE⁴⁰, w świetle którego we wszystkich decyzjach dotyczących dzieci kierowanie się ich najlepszym interesem powinno być najważniejsze i może przeważać nad interesem rodziców.

³⁷ Por. M. Dyrdół, *Relacje rodzice – dziecko i ich prawne konteksty*, Wychowanie w Rodzinie 2014, t. 10, nr 2, s. 290.

³⁸ Zob. wyrok ETPC z dnia 6 lipca 2010 r. w sprawie Neulinger i Shuruk v. Szwajcaria, skarga nr 41615/07, pkt 49–64. Por. J. Eekelaar, J. Tobin, *Art. 3 The Best Interests of the Child*, w: *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, red. J. Tobin, Oxford 2019, s. 73–106; W. Vandenhoe, G. Türkelli, *The Best Interests of the Child*, w: *The Oxford Handbook of Children's Rights Law*, red. J. Todres, S. King, Oxford 2020, s. 205–221; UNHCR, *2021 UNHCR Best Interests Procedure Guidelines: Assessing and Determining the Best Interests of The Child*, 2021, <https://www.refworld.org/docid/5c18d7254.html> [dostęp: 5.01.2022 r.].

³⁹ Zob. wyroki ETPC: z dnia 21 marca 2011 r. w sprawie Anayo v. Niemcy, skarga nr 20578/07; z dnia 10 czerwca 2008 r. w sprawie Kearns v. Francja, skarga nr 35991/04; z dnia 3 października 2014 r. w sprawie Jeunesse v. Niderlandy, skarga nr 12738/10; z dnia 23 czerwca 2008 r. w sprawie Maslov v. Austria, skarga nr 1638/03; z dnia 26 września 2014 r. w sprawie Mennesson v. Francja, skarga nr 65192/11; z dnia 12 kwietnia 2006 r. w sprawie Mizzi v. Malta, skarga nr 26111/02; z dnia 19 czerwca 2012 r. w sprawie Popov v. Francja, skarga nr 39472/07 i 39474/07; z dnia 26 listopada 2013 r. w sprawie X v. Łotwa, skarga nr 27853/09. Por. M. Leloup, *The Principle of the best Interests of the Child in the Expulsion Case Law of the European Court of Human Rights: Procedural Rationality as a Remedy for Inconsistency*, Netherlands Quarterly of Human Rights 2019, t. 37, z. 1, s. 50–68.

⁴⁰ Zob. wyroki TSUE: z dnia 5 października 2010 r. w sprawie J. McB v. L. E., C-400/10 PPU; z dnia 23 października 2009 r. w sprawie Jasna Detiček v. Maurizio Sgueglia, C-403/09 PPU; z dnia 27 czerwca 2006 r. w sprawie Parlament Europejski v. Rada Unii Europejskiej, C-540/03; MA, BT, DA v. Secretary of State for the Home Department, C-648/11. Opinie Rzeczników Generalnych: z dnia 23 lutego 2021 r. w sprawie SS v. MPC, C-603/20 PPU; z dnia 4 czerwca 2020 r. w sprawie Staatsanwaltschaft Heilbronn v. ZW, C-454/19; z dnia 4 marca 2020 r. w sprawie LM v. Centre public d'action sociale de Seraing, C-402/19; z dnia 20 września 2018 r. w sprawie UD v. XB, C-393/18 PPU.

Zakończenie

Powyższe analizy pozwoliły konfirmować sformułowane na wstępie hipotezy badawcze. Zarówno prawo dzieci do wyrażania własnych poglądów, jak i prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami zagwarantowane są w uniwersalnych aktach prawnych zaliczanych do międzynarodowego prawa praw człowieka. Oba mogą wpływać na siebie i uzupełniać się, nie generując przy tym konfliktów. Jednak gdy tytułowe prawa stoją względem siebie w sprzeczności, należy pamiętać o tym, że prawo rodziców do wychowywania dzieci nie ma charakteru absolutnego.

Korzystanie dzieci z wolności słowa, myśli, sumienia czy wyznania zależy od ich rozwijających się zdolności i stopnia dojrzałości do wyrażania własnych poglądów. Nie jest to jednak uzależnione od uzyskania zdolności do czynności prawnych na gruncie prawa wewnętrznego poszczególnych państw. Postulatem *de lege ferenda* jest jednakże wprowadzenie definicji legalnej pojęcia dojrzałości dziecka wraz z dookreśleniem jej stopniowości i granic wiekowych.

Badania wykazały, że w świetle prawa międzynarodowego publicznego nie jest możliwe wyznaczenie ścisłych normatywnych granic między prawem dzieci do wyrażania własnych poglądów a prawem rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniemami. Czynność ta ma każdorazowo charakter zindywidualizowany i uznaniowy oraz wynika bardziej z czynników pozaprawnych aniżeli prawnych. Wiodącym wyznacznikiem w tym zakresie jest kierowanie się zabezpieczeniem najlepszego interesu dziecka, co potwierdzają zarówno postanowienia aktów prawnomiędzynarodowych, jak i międzynarodowa judykatura.

Niniejszy artykuł, wpisując się w dyskurs podjęty przez Księdza Profesora Henryka Misztala, stanowi zatem nie tylko próbę odniesienia się na gruncie naukowym do praw rodziców i dzieci, ale nade wszystko jest formą naukowego uznania dorobku Księdza Profesora, który wiele lat swojej pracy poświęcił zagadnieniom rodziny i dotyczącym jej problemom.

Bibliografia

- Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka*, Luksemburg 2019, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_POL.pdf [dostęp: 5.01.2022 r.].
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2012.

- Dyrdół M., *Relacje rodzice – dziecko i ich prawne konteksty*, Wychowanie w Rodzinie 2014, t. 10, nr 2.
- Eekelaar J., Tobin J., *Art. 3 The Best Interests of the Child*, w: *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, red. J. Tobin, Oxford 2019.
- Jakuszewicz A., *Prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami a wolność sumienia i religii dzieci w Konstytucji RP oraz w Konwencji o prawach dziecka*, Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania 2013, t. 3.
- Leloup M., *The Principle of the best Interests of the Child in the Expulsion Case Law of the European Court of Human Rights: Procedural Rationality as a Remedy for Inconsistency*, Netherlands Quarterly of Human Rights 2019, t. 37, z. 1, <https://doi.org/10.1177/0924051918820986>.
- Łopatka A., *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii*, Warszawa 1995.
- Misztal H., *Gwarancje prawa międzynarodowego i polskiego w zakresie uprawnień rodziców do religijnego wychowania dzieci*, Studia z Prawa Wyznaniowego 2000, t. 1.
- Misztal H., *Prawo rodziców do wychowania dzieci*, w: *Iustitia civitatis fundamentum. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Wiesława Chrzanowskiego*, red. H. Cioch, A. Dębiński, J. Chaciński, Lublin 2003.
- Misztal H., *Prawo rodziców do wychowania dzieci według własnych przekonań*, Teka Komisji Prawniczej 2009, t. 2.
- Misztal H., *Prawa rodziny w zakresie wychowania dzieci*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. W. Janiga, A. Mezglewski, Krosno–Sandomierz 2000.
- Misztal H., *Wolność rodziców do wychowania religijnego i moralnego dzieci zgodnie z ich przekonaniami*, Przegląd Prawno-Ekonomiczny 2012, nr 4 (21).
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2007.
- Smyczyński T., *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, Państwo i Prawo 1997, z. 11–12.
- Stadniczeńko S.L., *Prawo dziecka do wychowania w rodzinie*, w: *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015.
- UNHCR, *2021 UNHCR Best Interests Procedure Guidelines: Assessing and Determining the Best Interests of The Child*, 2021, <https://www.refworld.org/docid/5c18d7254.html> [dostęp: 5.01.2022 r.].
- Vandenhoe W., Türkelli G., *The Best Interests of the Child*, w: *The Oxford Handbook of Children's Rights Law*, red. J. Todres, S. King, Oxford 2020.
- Winczorek P., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 2000.